

Insulinemia i hormony płciowe a dobowy rytm ciśnienia tętniczego u kobiet z nadciśnieniem tętniczym w okresie pomenopauzalnym

Insulinemia and sex hormones vs. the circadian rhythm of blood pressure in women with hypertension in the postmenopausal period

Jolanta Mieczkowska, Jerzy Mosiewicz, Wojciech Kwaśniewski, Ewa Rymarz

Katedra i Klinika Chorób Wewnętrznych Uniwersytetu Medycznego w Lublinie;

kierownik Katedry: prof. dr hab. n. med. Jerzy Mosiewicz

I Katedra i Klinika Ginekologii Onkologicznej i Ginekologii Uniwersytetu Medycznego w Lublinie;

kierownik: prof. dr hab. n. med. Jan Kotarski

Przeгляд Menopauzalny 2012; 5: 376–380

Streszczenie

Wstęp: Nadciśnienie tętnicze z brakiem spadku ciśnienia w czasie nocy (*non-dippers*) występuje częściej u kobiet po menopauzie i przyczynia się do wzrostu śmiertelności z przyczyn sercowo-naczyniowych.

Cel pracy: Ocena zależności profilu dobowego ciśnienia tętniczego i profilu hormonów płciowych oraz gospodarki węglowodanowej u kobiet po menopauzie z nadciśnieniem tętniczym.

Materiał i metody: U 135 kobiet po menopauzie z nadciśnieniem tętniczym wykonano 24-godzinne monitorowanie ciśnienia tętniczego, oznaczono stężenie estradiolu (E_2), testosteronu (T), siarczanu dihydroepiandrosteronu (DHEA-S), białka wiążącego hormony płciowe (*sex hormone binding globulin* – SHBG), insuliny i glukozy na czczo w surowicy.

Wyniki: Zarówno grupa *dippers*, jak i *non-dippers* liczyła po 59 osób każda (40,9%). Badane grupy nie różniły się wiekiem, czasem trwania menopauzy i nadciśnienia tętniczego, średnim ciśnieniem skurczowym i rozkurczowym, odsetkiem leczonych beta-blokerem i inhibitorem konwertazy angiotensyny, wskaźnikami otyłości. Badane grupy nie różniły się statystycznie istotnie stężeniem E_2 , T, DHEA-S oraz SHBG. W grupie *dippers* i *non-dippers* stężenia glukozy na czczo były podobne, natomiast stężenie insuliny było statystycznie istotnie większe w grupie badanych *non-dippers*.

Wnioski: U kobiet z nadciśnieniem tętniczym w okresie pomenopauzalnym dobowy profil ciśnienia tętniczego typu *non-dippers* występuje bardzo często (40,9%). U kobiet po menopauzie z nadciśnieniem tętniczym profilowi *non-dippers* towarzyszy hiperinsulinemia.

Słowa kluczowe: nocne spadki ciśnienia tętniczego, menopauza, nadciśnienie tętnicze, hiperinsulinemia.

Summary

Introduction: Hypertension with no pressure drop during the night (“non-dippers”) is more common in postmenopausal women and contributes to increased mortality for cardiovascular reasons.

Aim of the study: The aim of the study was to evaluate the relation of the circadian blood pressure profile and the profile of sex hormones, and carbohydrate metabolism in postmenopausal women with hypertension.

Material and methods: In 135 postmenopausal women with hypertension, 24-hour blood pressure monitoring was performed and the blood serum concentrations of estradiol, testosterone, dihydroepiandrosterone, sex hormone-binding protein, insulin and glucose levels were determined.

Results: The “dippers” group consisted of 59 patients (40.9%), and “non-dippers” group of 59 patients (40.9%) as well. The study groups did not differ in age, duration of menopause and hypertension, mean systolic and diastolic blood pressure, percentage of patients treated with beta-blocker and angiotensin converting enzyme inhibitor or rates of obesity. The studied groups of “dippers” and “non-dippers” did not differ statistically significantly in the levels of serum estradiol, testosterone, dehydroepiandrosterone sulfate and sex hormone-binding protein. In the “dippers” and “non-dippers” groups, fasting glucose levels were similar, whereas insulin levels were significantly higher in the group of “non-dippers”.

Conclusions: In hypertensive women in the postmenopausal period, the circadian blood pressure profile of “non-dippers” is very common (40.9%). In postmenopausal women with high blood pressure, the profile of the “non-dippers” is accompanied by hyperinsulinemia.

Key words: nocturnal decline in blood pressure, menopause, hypertension, hyperinsulinemia.

Adres do korespondencji:

Jolanta Mieczkowska, Katedra i Klinika Chorób Wewnętrznych UM, Samodzielny Publiczny Szpital Kliniczny nr 1, ul. Staszica 16, 20-081 Lublin

Wstęp

Choroby układu sercowo-naczyniowego są przyczyną wzrostu chorobowości i śmiertelności kobiet w okresie pomenopauzalnym. Jednym z czynników ryzyka sercowo-naczyniowego jest nadciśnienie tętnicze, które występuje częściej w okresie pomenopauzalnym [1, 2]. Patogeneza rozwoju nadciśnienia tętniczego u kobiet po menopauzie może się wiązać ze względnym nadmiarem androgenów w stosunku do estrogenów [3]. Częściej występuje otyłość brzuszna, a tkanka tłuszczowa jest źródłem cytokin prozapalnych [4]. Częściej w tym okresie życia kobiet występująca depresja i zmienność nastroju mogą mieć wpływ na pobudzenie układu adrenergicznego, co sprzyja wyższemu ciśnieniu tętniczemu w okresie pomenopauzalnym [5].

Możliwość wykonywania całodobowego monitorowania ciśnienia tętniczego pozwoliła na wyodrębnienie kilku typów dobowego profilu ciśnienia tętniczego. Obniżenie ciśnienia tętniczego występujące w czasie odpoczynku nocnego w wysokości 10–20% w stosunku do wartości występujących w czasie dnia uważa się za prawidłowe i określa mianem *dippers* [6]. Jedną z cech nadciśnienia tętniczego wpływającą na wzrost ryzyka sercowo-naczyniowego jest nieprawidłowy profil dobowy ciśnienia tętniczego, pozbawiony nocnego spadku, który u kobiet po menopauzie z nadciśnieniem tętniczym występuje częściej niż przed menopauzą [7].

Cel pracy

Celem pracy była ocena potencjalnych związków typu profilu dobowego ciśnienia tętniczego z profilem hormonalnym w zakresie hormonów płciowych i gospodarki węglowodanowej u kobiet z nadciśnieniem tętniczym w wieku pomenopauzalnym.

Materiał i metody

Zbadano 135 kobiet po menopauzie z nadciśnieniem tętniczym. Zbierano wywiad, przeprowadzono badanie przedmiotowe, a zebrane dane notowano, postępując się kwestionariuszem. Okres pomenopauzalny definiowano jako zespół objawów: 1) brak miesiączki ponad 12 miesięcy; 2) obecność objawów klinicznych okresu pomenopauzalnego, takich jak uderzenie gorąca i zlewne poty; 3) stężenie folikulotropiny (*follicle-stimulating hormone* – FSH) we krwi ≥ 20 IU/ml [8–10].

Podczas dwóch wizyt lekarskich każdorazowo mierzono dwukrotnie ciśnienie tętnicze po 10-minutowym odpoczynku, przyjmując wartość średnią z tych pomiarów. Nadciśnienie rozpoznawano, jeśli wartość ciśnienia skurczowego (*systolic blood pressure* – SBP) była ≥ 140 mm Hg i/lub wartość ciśnienia rozkurczowego (*diastolic blood pressure* – DBP) była ≥ 90 mm Hg.

Do grupy badanej nie kwalifikowano kobiet: z uprzednio rozpoznanym nadciśnieniem wtórnym, ciężkimi organicznymi chorobami układowymi, chorobami nowotworowymi, chorobą niedokrwienną serca rozpoznaną wcześniej, przebyłym zawałem serca lub udarem mózgu, kardiomiopatiami, wadami serca wrodzonymi i nabytymi, wcześniej rozpoznanymi chorobami naczyń obwodowych, cukrzycą, chorobami tarczycy, stosujących hormonalną terapię zastępczą (HTZ).

Wszystkim badanym pacjentkom przez 24 godzinny monitorowano ciśnienie tętnicze i częstość akcji serca metodą Holtera w warunkach ambulatoryjnych. Godziny od 6.00 do 23.00 przyjęto za godziny czuwania i aktywności dziennej, uwzględniając indywidualne różnice. Za czas odpoczynku nocnego przyjęto godziny od 23.00 do 6.00. Ciśnienie tętnicze skurczowe i rozkurczowe mierzono w czasie dnia 3 razy na godzinę, natomiast w nocy odpowiednie pomiary wykonywane były 2 razy na godzinę. Za podwyższone wartości ciśnienia wg rekomendacji Europejskiego Towarzystwa Nadciśnienia Tętniczego (*European Society of Hypertension* – ESH) uważano w czasie dnia SBP ≥ 135 mm Hg, DBP ≥ 85 mm Hg, natomiast w czasie godzin nocnych za podwyższone uważano wartości SBP ≥ 120 mm Hg i DBP ≥ 70 mm Hg [11]. Wyniki badań zostały opracowane w programie komputerowym OXFORD.

Z badanej grupy wyodrębniono dwie podgrupy: *dippers* z nocnym spadkiem ciśnienia tętniczego (spadek SBP w nocy w stosunku do wartości dziennych 10–20%) oraz bez takiego spadku – *non-dippers* (spadek SBP w nocy w stosunku do wartości dziennych był nie większy niż 10%).

Stężenie glukozy we krwi na czczo oznaczano enzymatyczną metodą z oksydazą glukozy, używając testów bioMérieux i analizatora COBAS INTEGRA 600 analyzer (Roche, Tokyo, Japan). U wszystkich badanych oznaczono stężenie we krwi insuliny przy użyciu metody ELISA za pomocą testów immunologicznych (R&D Systems, Minneapolis, MN, USA). W każdym przypadku wykonano krzywą kalibracyjną. Stężenie insuliny wyrażano w $\mu\text{IU/ml}$.

U wszystkich badanych kobiet oznaczono we krwi stężenie hormonów płciowych: estradiolu (E_2), całkowitego testosteronu (T), siarczanu dehydroepiandrosteronu (DHEA-S). Oznaczenia wykonano metodą radioimmunologiczną (*radioimmuno assay* – RIA), używając do pomiarów promieniowania gamma miernika promieniowania LBIS 501 (Berthold Technologies, Bad Wildbad, Germany). Globulinę wiążącą hormony płciowe (*sex hormone binding globulin* – SHBG) oznaczano metodą immunoradiometryczną (*immunoradiometric assay* – IRMA), używając do pomiarów promieniowania gamma miernika promieniowania LBIS 501 (Berthold Technologies, Bad Wildbad, Germany).

Wykonywane badania oraz postępowanie było zgodne z wymogami Deklaracji Helsińskiej z 1975 r.

nowelizowanej w 2000 r. Każda pacjentka podpisywała świadomą zgodę na udział w badaniu. Wykonywane badania były zgodne z opinią Komisji Etycznej Uniwersytetu Medycznego w Lublinie (KE-0254/184; 185/2006).

Dane uzyskane w czasie badań opracowano przy użyciu programu komputerowego Statistica 5 (StatSoft). Wyniki z analizy statystycznej przedstawiono jako średnie $\pm$ odchylenie standardowe (*standard deviation* – SD). Rozkład normalny układu weryfikowano testem Kołmogorowa-Smirnowa. Różnice między grupami porównano, wykorzystując testy parametryczne i nieparametryczne. Przy rozkładzie istotnie różnym od normalnego dla porównania badanych grup użyto testu nieparametrycznego U Manna-Whitneya. Do porównania innych parametrów o rozkładzie normalnym stosowano test *t*-Studenta.

Wyniki

Średni wiek badanych kobiet wynosił $52,7 \pm 4,4$ roku. Czas trwania menopauzy to $5,6 \pm 4,8$ roku. Okres występowania nadciśnienia tętniczego wynosił $8,1 \pm 5,8$ roku. Pięćdziesiąt dziewięć badanych (40,9%) wykazywało

Tab. I. Porównanie cech antropometrycznych, hormonów płciowych, gospodarki węglowodanowej i sposobu leczenia w dwóch grupach kobiet z nadciśnieniem tętniczym – *dippers* i *non-dippers*

	<i>Dippers</i>	<i>Non-dippers</i>	<i>p</i>
wiek [lata]	52,5 $\pm$ 3,8	53,4 $\pm$ 4,4	0,204
czas trwania menopauzy [lata]	6,0 $\pm$ 5,2	5,2 $\pm$ 4,0	0,138
BMI [kg/m ²]	28,3 $\pm$ 4,6	30,2 $\pm$ 6,2	0,194
obwód talii [cm]	93,9 $\pm$ 14,8	95,9 $\pm$ 16,2	0,579
WHR	0,85 $\pm$ 0,06	0,84 $\pm$ 0,07	0,784
okres występowania nadciśnienia [lata]	8,5 $\pm$ 5,1	7,4 $\pm$ 6,3	0,144
SBP [mm Hg]	150,0 $\pm$ 19,7	149,7 $\pm$ 22,0	0,861
DBP [mm Hg]	94,3 $\pm$ 10,1	93,6 $\pm$ 11,4	0,110
odsetek leczonych beta-blokerem [%]	15,4	17,9	0,584
odsetek leczonych inhibitorem konwertazy [%]	20,5	30,7	0,184
glukoza w surowicy [mg/dl]	95,1 $\pm$ 15,8	94,5 $\pm$ 18,0	0,572
insulina w surowicy [μ IU/ml]	16,6 $\pm$ 16,2	21,9 $\pm$ 9,2	0,030
E ₂ w surowicy [pmol/l]	88,9 $\pm$ 68,4	82,1 $\pm$ 65,6	0,682
T w surowicy [nmol/l]	1,46 $\pm$ 0,70	1,65 $\pm$ 0,62	0,076
SHBG w surowicy [nmol/l]	47,2 $\pm$ 27,7	54,9 $\pm$ 33,1	0,384
DHEA-S w surowicy [μ g/ml]	101,0 $\pm$ 43,6	115,6 $\pm$ 52,6	0,207

BMI – wskaźnik masy ciała (*body mass index*); WHR – wskaźnik talia/biodra (*waist to hip ratio*); SBP – ciśnienie tętnicze skurczowe (*systolic blood pressure*); DBP – ciśnienie tętnicze rozkurczowe (*diastolic blood pressure*); E₂ – estradiol; T – testosteron; SHBG – białko wiążące hormony płciowe (*sex hormone binding globulin*); DHEA-S – siarczan dihydroepiandrosteronu.

profilu dobowy z nocnymi spadkami ciśnienia (*dippers*), a 59 badanych (40,9%) takich spadków nie wykazywało (*non-dippers*). Obie grupy nie różniły się między sobą pod względem wieku, czasu trwania nadciśnienia, menopauzy, średniej wartości ciśnienia tętniczego w godzinach rannych ani sposobem leczenia. Nie wykazano także istotnych różnic między badanymi grupami pod względem wskaźników otyłości. Badana grupa bez nocnego obniżenia ciśnienia tętniczego cechowała się nieodbiegającymi od stwierdzanych w grupie z nocnymi spadkami ciśnienia stężeniami estrogenów i androgenów – zarówno wartości całkowitych, jak i form wolnych oraz białka nośnikowego dla hormonów płciowych. Wśród badanych bez spadków ciśnienia tętniczego w godzinach nocnych nie stwierdzono odmiennych od stwierdzanych w grupie ze spadkami ciśnienia wartości glikemii na czczo. Insulinemia w grupie *non-dippers* była jednak istotnie wyższa. Porównanie powyższych danych zawiera tabela I.

Dyskusja

Uważa się, że chorzy z nadciśnieniem tętniczym, których dobowy profil ciśnienia tętniczego można określić jako *non-dippers*, wykazują większe ryzyko sercowo-naczyniowe [12]. Zjawisko braku adekwatnego spadku ciśnienia tętniczego w godzinach nocnych (*non-dippers*) występuje u 10% zdrowych, a wśród osób z nadciśnieniem tętniczym – u ok. 10–30% chorych [6]. Według innych autorów brak nocnych spadków ciśnienia tętniczego występuje u 17–40% chorych z nadciśnieniem tętniczym, a obserwowane różnice mogą wynikać z różnej definicji okresu nocnego [13].

Niekorzystny profil dobowy ciśnienia tętniczego w omawianej grupie kobiet w okresie pomenopauzalnym z nadciśnieniem tętniczym stwierdzano bardzo często. Aż 40,9% z nich wykazywało obecność tego niekorzystnego zjawiska, zrównując się pod względem częstości występowania z podgrupą, w której taki spadek występował. Wysoki odsetek *non-dippers* wśród kobiet w okresie pomenopauzalnym jest zjawiskiem znanym. W badaniach Routledge i wsp. sięgał on 34%. Okres pomenopauzalny znacznie częściej wiązał się z profilem dobowym ciśnienia tętniczego typu *non-dippers* [iloraz szans (*odds ratio* – OR) 16; 95-procentowy przedział ufności (*95 percent confidence interval* – 95% CI) 1,9–136,4] [14]. Sherwood i wsp. porównali dobowy profil ciśnienia tętniczego u kobiet przed menopauzą i po menopauzie. U tych ostatnich stwierdzili oni mniejsze nocne spadki ciśnienia tętniczego [15]. Związek częstości występowania profilu typu *non-dippers* z okresem pomenopauzalnym u chorych z nadciśnieniem tętniczym wydaje się więc niewątpliwy. Przyczyną tego związku w badanej grupie nie jest jednak otyłość, gdyż wskaźnik masy ciała, stosunek obwodu talia/biodra i obwód pasa nie różniły się istotnie w obu grupach. Nie jest nią również

cukrzyca, gdyż takich chorych nie kwalifikowano do badań. Nie stwierdzono także istotnych różnic odnośnie do czasu trwania menopauzy i nadciśnienia tętniczego ani rodzaju stosowanego leczenia. W poszukiwaniu czynników mających wpływ na taki profil ciśnienia tętniczego u kobiet po menopauzie oceniono stężenie hormonów płciowych i regulujących gospodarkę węglowodanową w obu grupach chorych. W badanej populacji grupa *dippers* i *non-dippers* nie różniły się pod względem stężeń hormonów płciowych (estrogenów i androgenów). Nie wykazano także istotnych różnic glikemii na czczo między obiema grupami. Istotna natomiast statystycznie różnica dotyczyła stężenia insuliny na czczo – było ono większe w grupie o profilu *non-dippers*. Podobne wyniki uzyskali także inni autorzy. Z badań Lissner i wsp. wykonywanych w latach 90. ubiegłego wieku wynika, że duże stężenie insuliny na czczo we krwi jest czynnikiem prognostycznym wystąpienia nadciśnienia tętniczego w ciągu następnych 12 lat. Dodatnia zależność dotyczyła stężenia insuliny na czczo i ciśnienia rozkurczowego [16]. Z rozważań Raevana wynika, że u 50% pacjentów z nadciśnieniem występuje hiperinsulinemia i insulinooporność mimo nierozpoznanej cukrzycy [17].

W badaniach Anan i wsp. stężenie insuliny na czczo, ale także glukozy i wskaźnika HOMA było większe u osób z profilem dobowym ciśnienia tętniczego typu *non-dippers* [18]. Związek insulinooporności i redukcji nocnych spadków ciśnienia tętniczego był także obserwowany przez innych autorów [19].

Ostra hiperinsulinemia u zdrowych kobiet po menopauzie powoduje zwiększenie stężenia adrenaliny i noradrenaliny w surowicy, a także wzrost aktywacji sympatycznego układu nerwowego i wazodylatację, co klinicznie objawia się wzrostem ciśnienia skurczowego, bez zmian w ciśnieniu rozkurczowym. Efekt wazodylatacji może odbywać się poprzez aktywację układu adrenergicznego, ale także poprzez bezpośrednie działanie insuliny na błonę mięśniową naczyń i wzrost wydzielania tlenu azotu [20]. W cukrzycy, ale także w otyłości obserwuje się często niekorzystny profil dobowy ciśnienia tętniczego wraz ze zmniejszeniem aktywności układu przywspółczulnego z relatywnym wzrostem aktywności współczulnej [21]. Badania Grassi i wsp. sugerują, że w nadciśnieniu tętniczym to właśnie aktywacja układu sympatycznego jest mechanizmem odpowiedzialnym za różnice w ciśnieniu tętniczym w czasie dnia i nocy [22].

Wydaje się więc, że obserwowane wyniki mogą mieć związek z aktywacją układu współczulnego, wywołaną przez zwiększenie stężenia insuliny w surowicy. Katecholaminy, szczególnie adrenalina, mają działanie antagonistyczne w stosunku do insuliny. W czasie hipoglikemii jej wydzielanie wzrasta. Katecholaminy hamują wydzielanie insuliny, ponadto stymulują glukoneogenezę, glikolizę, lipolizę, a także podwyższają ciśnienie skurczowe i rozkurczowe w aorcje.

Wnioski

1. U kobiet z nadciśnieniem tętniczym w okresie po-menopauzalnym dobowy profil ciśnienia tętniczego typu *non-dippers* – bez spadków nocnych ciśnienia tętniczego występuje bardzo często (40,9%).
2. U kobiet po menopauzie z nadciśnieniem tętniczym dobowemu profilowi ciśnienia tętniczego typu *non-dippers* towarzyszy hiperinsulinemia. Może być ona czynnikiem odpowiedzialnym za taki profil ciśnienia tętniczego poprzez zwiększone napięcie układu współczulnego jako odpowiedź na hiperinsulinemii.

Piśmiennictwo

1. Harrison-Bernard LM, Raij L. Postmenopausal hypertension. *Curr Hypertens Rep* 2000; 2: 202-7.
2. Tandon VR, Mahajan A, Sharma S, Sharma A. Prevalence of cardiovascular risk factors in postmenopausal women: A rural study. *J Midlife Health* 2010; 1: 26-9.
3. Yanes LL, Reckelhoff JF. Postmenopausal hypertension. *Am J Hypertens* 2011; 24: 740-9.
4. Chedraui P, Jaramillo W, Pérez-López FR, et al. Pro-inflammatory cytokine levels in postmenopausal women with the metabolic syndrome. *Gynecol Endocrinol* 2011; 27: 685-91.
5. Pośnik-Urbańska A, Kawecka-Jaszcz K. [Hypertension in postmenopausal women – selected pathomechanisms]. *Przegl Lek* 2006; 63: 1313-7.
6. Staessen JA, Bieniaszewski L, O'Brien E, et al. Nocturnal blood pressure fall on ambulatory monitoring in a large international database. The „Ad Hoc” Working Group. *Hypertension* 1997; 29: 30-9.
7. Dziura J, Pełka-Lalik B, Iskierka K i wsp. Dobowy profil ciśnienia tętniczego oraz wybrane czynniki ryzyka sercowo-naczyniowego u kobiet z nadciśnieniem tętniczym w okresie okotopauzalnym. *Nadciśnienie Tętnicze* 2010; 14: 189-95.
8. Randolph JF Jr, Zheng H, Sowers MR, et al. Change in follicle-stimulating hormone and estradiol across the menopausal transition: effect of age at the final menstrual period. *J Clin Endocrinol Metab* 2011; 96: 746-54.
9. Randolph JF Jr, Crawford S, Dennerstein L, et al. The value of follicle-stimulating hormone concentration and clinical findings as markers of the late menopausal transition. *J Clin Endocrinol Metab* 2006; 91: 3034-40.
10. Research on the menopause in the 1990s. Report of a WHO Scientific Group. *World Health Organ Tech Rep Ser* 1996; 866: 1-107.
11. O'Brien E, Asmar R, Beilin L, et al; European Society of Hypertension Working Group on Blood Pressure Monitoring. European Society of Hypertension recommendations for conventional, ambulatory and home blood pressure measurement. *J Hypertens* 2003; 21: 821-48.
12. Lee KW, Blann AD, Lip GY. High pulse pressure and nondipping circadian blood pressure in patients with coronary artery disease: Relationship to thrombogenesis and endothelial damage/dysfunction. *Am J Hypertens* 2005; 18: 104-15.
13. Verdecchia P, Porcellati C. [The day-night changes in ambulatory blood pressure: another risk indicator in hypertension?]. *G Ital Cardiol* 1992; 22: 879-86.
14. Routledge FS, McFetridge-Durdle JA, Dean CR. Stress, menopausal status and nocturnal blood pressure dipping patterns among hypertensive women. *Can J Cardiol* 2009; 25: e157-63.
15. Sherwood A, Thurston R, Steffen P, et al. Blunted nighttime blood pressure dipping in postmenopausal women. *Am J Hypertens* 2001; 14: 749-54.
16. Lissner L, Bengtsson C, Lapidus L, et al. Fasting insulin in relation to subsequent blood pressure changes and hypertension in women. *Hypertension* 1992; 20: 797-801.
17. Reaven GM. Insulin resistance/compensatory hyperinsulinemia, essential hypertension, and cardiovascular disease. *J Clin Endocrinol Metab* 2003; 88: 2399-403.
18. Anan F, Takahashi N, Ooie T, et al. Role of insulin resistance in nondipping essential hypertensive patients. *Hypertens Res* 2003; 26: 669-76.

19. Nakano S, Kitazawa M, Tsuda S, et al. Insulin resistance is associated with reduced nocturnal falls of blood pressure in normotensive, non-obese type 2 diabetic subjects. *Clin Exp Hypertens* 2002; 24: 65-73.
20. Cardoso CG Jr, Sakai D, Pinto LG, et al. Neurovascular and hemodynamic responses to hyperinsulinemia in healthy postmenopausal women. *Maturitas* 2007; 58: 50-8.
21. Maser RE, Lenhard MJ. An overview of the effect of weight loss on cardiovascular autonomic function. *Curr Diabetes Rev* 2007; 3: 204-11.
22. Grassi G, Seravalle G, Quarti-Trevano F, et al. Adrenergic, metabolic, and reflex abnormalities in reverse and extreme dipper hypertensives. *Hypertension* 2008; 52: 925-31.